

САНАА ОЛОХ

ЧУРАПЧЫ
УЛУУХУН
КАРЫАТА.

КАРЫАТ
1991 СЫЛ АЛТЫННЫМ
И КҮНҮТТӨН ТАХСАР.

№ 61 (8014). + 1996 сыл ыям ыйын 23 күнү, Чөмүр. + Сынапта—1084 солкуобай.

СПЕЦИАЛИСТ
СУБЭЛИНЕР

СҮӨНҮ ТУРУГА, ЫАРЫЫТА

Туберкулез — киниэхэ даганы, сүөһүгэ даганы олус кутталлаах хроническай сыстыгынаах ыарыы. Кинини көбүтүөччү анардас микробактерия 30 күрүтэ баара биллэр. Оттон ордук киниэхэ уонна сүөһүгэ күүстээхтик дыйар көрүмүрүнүн кини уонна ынах сүөһү туберкулезун микробактериялара буолаллар.

Микробактериялар байы-байларын кытта ыкса си-бэстээхтэр. Саллыктээх кини сүөһүгэ сыһыаран, сүөһүттэн киниэхэ сыс-тыан сол. Туберкулез па-лочкалара тулалыыр айга-тарданар суолдара кини. Ол курдук, ыалдыбыт биир сүөһү анардас суукка устатыгар 100-тэкэ мөлү-бүөн салык палочканы таһаарар. Туберкулезун кыттар, нуоскалар, кыыл-лар, кутуйахтар кытта ыалдыллар. Тарбатааччы-ларын ол-бу араас чир-бэлэр, сахырдалар, үөн-нөр-көһүүрдөр буолаллар.

Туберкулез палочката тас айтаа олус тулуурдаах. Почкада, балбаахха икки сыл устата тыһынаах сы-тар, 90 кыраадык тыһына-ны тулуйар. Аны 100 кы-раадыктаах ырыбүт уута 100 бактериятан биир бакте-рия тыһынаах ордуон сол. Халпыт силгэ, сы-раагыга 7 ый, үүккө 5 ый тыһынаах буолар. Онон ыарыылаах сүөһү үүтүн сиппөйдөө иһиллээ суох-таах.

Бу аан дойдута тардам-мыт ыарыы. Киниттэн сыл ахсаан 1 мөл. көрүгө кини олор. Туберкулезтан бос-холоммут төсүдүрүөтүлэр Дания, Швеция, Швейцария уонна Кыр-арыыта буолаллар. Бу дойдударга дьон олобо-дьяада үрдүгэ, ыһахтаах-тык үчүгөйдик олороллоро ыарыы тарбааматыгар сү-рүн оруоллаах. Саха си-рингэр революция иннинэ бу ыарыы олус маассабай ээ. Ыалдыбыт кини олор

эре аанна барара. Автоно-мия буолуохтуттан Саха си-рингэр бу ыарыыны ута-ры далааһынаах охсуһуу сагаларыта.

1950 сыллардаахха дьэ-ри туберкулезунан сутул-луу дьонго, сүөһүгэ да маассабай ээ. Республика 31 оройуона туберкуле-зун сутуллан турара. Из-биллэннээ 22 бырыһыана сүөһү туберкулезун тийби-нэн малдыра. Ветеринар-най сулуусууланан 1960—1970 сс. ыла ынах сүөһү туберкулезун утары маас-сабай сэрэтэр үлэтэр ыы-тыллар буолбуттара. 1980 сыллардаахха республика үр-дүнэн ынах сүөһү туберку-лезун суох оһорууга Тыл хаһаайыстыбатын министр-ствотунан, Министрдар Советтарынан кыах про-граммы ылыныллыбыта. Ол түмүгэр 1988 сылтан рес-публика ынах сүөһү тубер-кулезтан босхоломмута.

Билинн улуусууругар ынах сүөһү туберкулеза 1985 сыллаахха Хадаарга, Урах Күөрүгэ тура сыл-дыбыта, Хөттобого, Ха-нахсыкка ыарыылаах сүө-һүлөр бааллара билиэтэм-митэ. Хадаар уонна Урах Күөрү сүөһүлэрэ олох атын саага сүөһүлэринэн солбул-лубуттара. Республика ула-хан көмөгүнэн, олохтоох иһистиктэр салалталарын уонна ветеринарнай су-лууска сыраллаах үлэлэри-нэн 1987 сыллаахха улуус бу ыарыытан босхоломму-та. Бу хроническай кут-таллаах ыарыы билиннн көмүгэ ас-уол, усулуобуйа, контуруол мөлтөөһүнүттэн хаһан баҕарар көбөр кыах-таах. Дыкхенилээхэ баар — ыарыы дьон-сөргө орто-тугар тарбаан эрэр. Саха си-рингэр, 1990 сылы кытта тэннээхтээх, кыра уонна орто саастаах оһолор сал-лыттык ыалдыллары 1995 сылга 4 төгүл улааппыта, 1991 сылтан 1995 сылга дьэри тыа сиригэр тубер-кулез ыарыыта дьон орто-тугар 3 төгүл улааппыта.

Учуокка турар кини ахсаа-на ордук Амма, Горнай, Өлөөн, Уёһээ-Бүлүү, Мана-Хаталас, Уус-Алдан улуус-тарыгар элбэх. Билинн улуусууругар 571 кини учуокка турар. Оттон ак-тивнай формалаара 72 кини уонна ВК учуотугар 34 кини баар. Маны сэргэ ак-тивнай формалаах дьон учуокка турбакка саһа ыалдыллары эһиэ баар хахчы. Оттон байылыг дьылга кини бэрэн сүө-һү туберкулеза республи-када Сунтаар улуусууругар икки сиргэ турар. Балар сүөһүлэр олорту саһар-дылаллар. Онон элбэх но-чоот, ороскуот тахсара чуолнай.

Сүөһүгэ туберкулез ыа-рыыта турбатын туһугар улуус ветеринарнай су-лууската быһааннаах сэрэтэр үлэни я-һиллэннээ, хаһаайысты-балар сүөһүлэригэр сыл-лата ыһтар. Билиннн туругунан 12000 сүөһү ту-беркулезка чинчиллэннэ. Положительнай реакцияны биэрбит сүөһүлэр хөһү-руотта тутулаллар, өссө төгүл чинчиллээхтэрэ. Сыстыгынаах ыарыы-лары чинчиллэннэн, при-нцыпалартан куотунар сүөһүлээх дьон вет-станциинан ыстараапта-наллар, сүөһүлэрин боро-дуусуубатыгар вет-ыспы-раатка барыллбүт.

Сүөһүттэн ыалдылар бо-родуусууһа—үүт, эт лабо-раторнай анализтаах эрэ буоллар дьон аһылгытар барыахтаах, кутуллэнэр. Саллытынн ыалдылар, кон-тактаах кини сүөһүгэ үлэ-лннр көтүдүлүмүст. Хал-пын баҕарар кини сылга биригэр итэһин суох флю-орографияга түһүн, бэри-бирэснн барыахтаах. Ба-лыһылар, туберкулезка, атын да төрөдүлөр аста-рын тоһоо сүөһүгэ, си-биллэннээх ситиллэрэ бо-буллар. Сүөһү балбааһын атын сиргэ тэһэй таһаа-рарга эһиэ ветеринарнай

ыспырааннааах буолуох-тааххын.

Сүөһүү атын улуустар-тан аһыллар, аһалар ту-балтаа олохтоох ветери-нарнай үлэһиттэргэ, улуус-таагы ветеринарнай управ-ленниге, кини на-чалынгар биллэриллээх-тээх. Тастан аба-лыллар сүөһү ветеринар-най сибидиатэстибэлээх буолара булгуччулаах. Ол киниттэн биир ый каран-тинга турар чинчиллээх-тээх. Сүөһүү көтүлэ суох киллэринтэн таһаарыт-тан сыстыгынаах ыарыы тарбаанары өйдүүх туе-тааххыт. Билинн ыалды улуустарытыгар Мага-Ханаласка, Аммада, Уус-Алданга лейкоз ыарыыта баар. Республикада лей-козка 40 этэһигэ суох куун баара биллэр, ол иһигар би-һиэхэ Чакырга, Улууска согуун (сибирскэй яза) ыарыыта 30-с сыллардаах-ха Болтоһо, Мугудайга тура сыллыбыт. Бу ыа-рыы сүөһүгэ, сыгыга, ки-һиэхэ олус кутталлааһын ол көмүгэ өлбүт сүөһүлөр ханан, ханна көмүлүбүт-тэрин өйдүүр, ол көмүргэ баар кырдыаһтар олох-тоох ветеринардарга бил-лэрэрингэр көрдөһүт.

Сүөһү, сыгы сыстыгына-аах ыарыылары үксүн сайыгыт көмүгэ туралла-рынан сибэстээх, сайы-лыктаах тахсыах иннинэ ча-һынай да, таһаарыстыба да сүөһүлэригэр маассабай прививка, обработка оһо-буллар, хаан ыһыллар. Онон бары сүөһүлээхтэр, хаһаайыттар бу дьаһал-ларга активнайдык кыттар-гытыгар ытырабыт.

Чэһиэн сүөһүү интин кини үчүгэй доруобуула-һыта буоларын хаһан да умнуумуоду!

В. СОЛОВЬЕВ,
улуустаагы ветуправле-ние сүөһү сыстыгынаах ыарыыларын утары оһеу-бар этэрэтин начальнига.

ЗЕМСКЭЙ ВРАЧТАРЫ БЭЛЭМНИЭХХЭ

Республикабыт медицин-скай институтун статуһа улларыда. Түөрт уонча сыл СГУ факультета олохтоох миччтан врачтары бэлэм-нээн, республика доруобу-батын харыстааһына сага-үрдүк таһыныта тахсарын хааччыйда. Маһнаһы сыл-ларга медфик выпускнига тыа сиригэр, хотугу улуус-тарга барыахтааһа бэйэтэ да өйдөнөр буолан, сту-денттар онук да бэлэмнэ-нинни ыалларга, Оттон 1970-с—1980-с сылларга медицинада кыарааас спе-циализациялан үлүһүү долгуна кэлэн, үөрөһү бү-төрөөччүлөр специальное-тарын быһаарынан, эһи биир сыл интернатура кэ-иниттэн тыа сиригэр тахса-лара. Биир-икки сыл буо-лаат, специальностарын үлэһиттэргэ үчүгэй усулуо-буулаах кини, промыш-ленной сирдэргэ көһөл-лөр. Согуруу институттарга напавленниенан үөрэммит ыччат эрэ буолбакка, ба-йыт институтунутун бүтэ-рээччилэр кытта атын уо-баластарга барыыларга эл-бээбитэ. Выстахтык ыл-лаахха, согуруу үөрэммит-тар 30 бырыһыаннара ан-тах хаалар эбит. 1991 сыл-лаахха СГУ медфактын 115 выпускниги республикада хаалбыт буоллаһына, 1995 сыллаахха баар-эре 88-на хаалбыт. Оттон билинн улуусууругар ааспыт сыл-лаахха 7 ирэн барбыта, 2 эрэ эдэр специалист кэл-битэ. Онон хааччыллыбы-тыгар 10 тыһыынча кини баһыгар 24 врач тиэсэр буолла. Билиннэ билинн-тэ ити өртүгүн кыһааһа суох буоллаһына, хоту улуустарга баһаһааннаах быстар мөлтөх дииллэр. Ыксаа буолан, быһыл Ил Түмүк институту бүтэрээч-чилэрэ үлэһэ төсүдүрүөтү аһаһынан тоһтору кил-лэрдэ.

Тыа сиригэр врач тобо-тохтообот? Үлэһит даҕа-ны, олорор да усулуобуйа мөлтөх. Ыарахан, күүрү-лээх, Ону тулуйбаттар. Байы талбыт специаль-но-һынан үлэһиттэ баҕа эһиэ күһэйэр. Наука тардыһааччы эһиэ баар буолуо. Этэргэ дылы, ыч-чаты барытын хайдах тыа-ба хаһаан олоһуоххунуй?

Тугу тыһаахха? Туох хаһык иннинэ, тыа сири-нэһиллэннэтин доруобуу-тын бодороготорго туһаа-һыллыбыт уураахтар со-тоох үбүнэн бигэрэти-лээхтээхтэр. Билинн олох-тоох дьаһалталарга бөрү-лөр үл ханан даҕаны эһиэ буолбат. Тыа баһыһаа-

рын страхово-й медицина сиппигэр киллэрэр маада. Иккиһинэ, институту-тыа сиригэр үлэһиттэр врач-тары бэлэмнээһингэ ки-риэһи маада. Земскэй меди-цина факультета да буол-баттар, билинн дуоһабыры-нак үөрэнэ сылдар 30-40 студенттарга туспа отделе-ниети аһаахха. Өссө маа-далаага биирдиллэнн ы-лыннан врачтары бэлэм-ниэххэ.

Манык бэлэмнээх врач тыа сиригэр үлэһиттэрин сип-пигэр туһуттан правовой хааччактааһына туттуохха: кини диплома тыа сиригэр эрэ үлэһиттэ көрүүхтээх. Ол аата, юсти бэлэмнн таһыма намыһах дии буолбатах—үөрэтин хайы-хата уонна критерийдэрэ уратыларданыахтаах: тыа сириг экологиче-ск, төрүт дьарыктарын уратыларын, тыа бөһүөлөктэрин тиги-натын билиэхтээх. Икки-һинэ, тыа сириг олохтоо-тор характернай ыарыылар клиникаларын уонна эпи-демологияларын туспала-рыгар бөлүмтөнү ууруох-ха. Чэһиэн-чэһиэн олох културатын, саха омуга үйэлэр тухары илдьэ кэл-бит сириг-майгытын ыч-чакка итэрэр туһуттан па-лесология бөлүмүрүстөрүн үөрэттээхтээх. Медицинскэй институт биир убаастанар доцента И. И. Петров му-һатыйар бөлүмүрүүгү— ыарыһах дууһатын, өйү-санаатын эһиэһин төрүт-тэригэр (психотерапия) эһиэ билилээх буолуох-таах. Иттиһик эһи урун-куттэн баар эрэри, тыга эрэ сылдар, Акушерство-ны, педиатрияны баһы-лыахтаах, олохтоох эһиэ-х оттору хомууан бэлэмни-ри саһаахтаах. Ордук чө-ботон ыарыһалары сэрэти-ни үчүгөйдик хайыһахтаах. Тыа враба эһиэ профил-лаах врач буоларынан, ба-ры өртүгүн элбэх били-лээх, дыһынаах тыа сириг интеллигенца буолуохтаах.

Дьэ иттиһик үлэһиттэргэ участвовай баһыһалары-гар дьобус физиотерапев-тической кабинет, электро-кардиограф, бөрөстүөй кли-ническэй анализтары оһо-тор лаборатория, онколог портативнай компьютернай системада тийэ баар буо-лара сиппиллээхтээх. Этэргэ дылы, киниэхэ күн-дүттэн-күндү баһа—до-руобууһа, үлүн үйэлэһи. Ол туһугар үлэһиттэ бул-гуччулаах.

А. ПЕРМЯКОВ,
физио-рефлексотерапевт.

КҮӨРЭИЭ КӨТҮН, «КҮӨРЭГЭЙДЭР»!

Авсепт идиэлээх улуус киһинээһи «Айыллаан» Сынныһаан киһиннэр С. А. Новгородов аатынан Чу-рапчы орто оскулатын иннинэ төрүлүбүт «Күөрэ-сай» дьон оһо ырыатын ансамблын билиһиннэрин дьоро киниэхэ ыһаһыһа.

Ансамбль авсепт күһүн үөрэх дьылга сагаланы-тыттан төрүлүбүтэ. Маныа ырыада дьобурдаах бө-һистэн тохсуска дьэри ылаастар үөрэнээччилэрэ дьарыктыһаллар. Билинн ансамбль 22 чилиэннээх.

Концерт сагаланыан иннинэ улуустаагы культура управлениетин начальнига А. Н. Аммосова, үөрөх управлениеттэн И. Р. Винокурова, төрөһүттэр ааттарыттан О. И. Сысолькина эдэр ырыаһыттарга эбэрда тылларын этэн, салгыи утумнаахтык дьа-рыстанан ырыа иннэ түһүлгэлэригэр сиппиллээхтик каттар, дьонго биирэтөр ырыһыт дьон буолал-ларыгар ис сүрөхтэригэр баҕаран турар, байлэрин сөмөй бэлэхтэрин туттардылар.

Сааланы ыы-ыччары кэлбит көрөөччүлэрин, учуу-тааларын, төрөһүттэрин, оскуола үөрэнээччилэрин

ансамбли, оһолоро байлэрин кэре ырыаларынан тобуһтарынан, иһиэһе үтүкүлэринн күндүлээтилэр. Төрөһүттэр, учууталлар ырыа манньк кэре кини-тин бэлэхтээбиттэрин иһи ансамбль кыттымылаахты-рысар уонна кинилэр салайааччыларыгар, ырыа, муһыа учууталыгар Р. Р. Саввинга иттиһик мах-таннылар.

Сайын оһолор Мындааһыга «Дьобур» лааһырга сыһаһаахтара.

„ИЛИН ЭНЭР“

«Илин Эгэр» ЭСЗ кэтээн көрөр Сэбиэтин председателинэн Е. А. Борисовынан, иккинэ Президиентэ буолбут СР Перзиденин көмөлөөччүтэ В. П. Даниловынан илин баттаммытар уонна төлөрүүгэ ымыллыбыттар. Бу докумуннар, илин эгэр улуустар социальнай-экономической сайдыыларыгар, рынокка тыа доно хайа эмэ өртүөн көмүскэллээх буолалларыгар олук ууралларынан, сүнгэн суолталаахтар итинэн биһр эрэ сылтаах буолуохтар. Онон аабыг, билсиг, кэтээн көрүт

ВАСИЛИЙ ВАСИЛЬЕВИЧ НИКИФОРОВ —
КУЛУМПУУР ААТЫН ЖУРНАЛИСТСКАЯ
БИРИЭМНЭ БАЛААЯННАТЫН УОННА
КОМИССИЯТЫН САСТААБЫН БИГЭРГЭТИН
ТУУНАН

«ИЛИН ЭНЭР» ЭСЗ КЭТЭЭН КӨРӨР СЭБИЭТЭ
УУРАР

Уустук финансовый-кредитной система уусулубу бытыгар асыгыт сылга «Илин Энэр» ЭСЗ сүрүн майгаскаларынан сөптөөхтүк үлдээн кэлбитин уонна ол Президент Тааттаба буолбут муһунаар сиэрдээхтин бийирэммитин. Ол курдук, котельнайдары убаһас өттүккэ киллэрэн салгыа ытылларын, бытархай блоктары уонна кирпинчтэни өнөрүү сыахтара үбүлэммитэрин уонна тутулдалларын, Майаба, Төһүүдүт, Аллара-Бектээххэ, Павловскайга уо.д.а. модульнай автозаправочной станциялар тутуллубуттарын, Майаба асфальт-бетон заводун тутуу үбүлэммитин, үүт өнөрүктэри астааһынга 5 сыах үлэс кирбитин, Уус-Алдан, Чурапчы улуустарыгар алмааһы кырыһытыр заводтарга ювелирной өнөрүктөр сыахтара үбүлэммитин, Уус-Алдан улууһу

ТУСПА СТАТУСТААХ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЗОНА

инс мууных туох ситийинилэрдээсий? Боротохуолтан көрдөххө, абаах. Быһата, туспа экономическай статустаах регион буоларга сыаллаах үлэ-йеккис этабы садалааһын кэрэбэтиир дьаһалдар ылыныллыбыттар. Бастатан, «Илин Энэр» ЭСЗ базаттар финансовый, страховой компаниялары, эргизэн компаниялары тэрийэр, государственнай суох, пенсионнаа фондалар үөскэтэр. Дьонуускайга экономической зона баянын аһар туһунаа луунар киирбиттэр. Иккиннээ «Илин Энэр» зонаны 1977 сылтан официорнай зона уларытан тэрийэр сыалтан, бу болуруоһу үтүрэтэр уонна ол нормативнай акталарын оҕорон бу сыйынэн Правительство көрүүтүгэр кыллартар туһунан. Үсүүнүн, кредиттан, дизайннай көмөһүн олобул дээх буолуу аадырыстан эттлэр. Холбоор, бюджеттас өртүгүн фондалаах «Туймаада» ФАПК уонна тэһин оҕай комиссияны кытыннаран, бииргэ үлэлээн

Е. А. БОРИСОВ,
«Илим Эгэр» ЭСЗ нэгдсэн нөхөр сэлбэлтийн
председатель.

Көстөрү | нурдуу, мушьяа, бынаарыга бүүс-бүтүн
пүүтэ «Илия Эгэр» ЭСЗ байетин байета көрүнөри-
гэр туулууга суох усуллубууяны тохтоотунна суолу
аһар.

С. СМЕРНИКОВА.

